

А. С. Вітвіцький

інспектор сектору реагування патрульної поліції відділу поліції
№ 6 Запорізького районного управління поліції
Головного управління Національної поліції в Запорізькій області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9538-6393>

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ
У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ**

Статтю присвячено дослідженню організаційних та тактичних прийомів проведення слідчого огляду під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними групами. Значну увагу приділено розкриттю особливостей проведення огляду місця події як різновиду слідчого огляду, фіксації виявлених слідів та меж проведення огляду. Розкрито обставини, які вказують на вчинення злочину транснаціональною організованою злочинною групою.

Визначено, що метою проведення огляду місця події є збирання доказової інформації, яка підтверджує, що злочин вчинений транснаціональною організованою злочинною групою, встановлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування та фіксація слідів злочину.

Особливості огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами є:

1) проведення огляду місця події у більшості випадків здійснюється на початковому етапі розслідування (у невідкладних випадках огляд може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань у порядку ст. 214 КПК України);

2) кримінальна ситуація характеризується значним ступенем невизначеності, а тому необхідною є вміла оцінка місця події для правильної орієнтації слідчого при проведенні огляду;

3) у ході огляду місця події необхідна діагностика організованого характеру злочинної діяльності і висування версій про вчинення злочину групою. Про вчинення злочину організованою злочинною групою можуть свідчити особливості: способу вчинення злочину, його підготовки та спланованості; вчинення злочину із використанням зброї, технічних засобів та інших заздалегідь підготовлених знарядь; завданої значної шкоди або великих обсягів викраденого; слідів злочину;

4) огляд місця події дозволяє зібрати і зафіксувати інформацію, що свідчить про вчинення злочину транснаціональною організованою злочинною групою;

5) проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає одержання оперативної інформації, її оцінку і використання в ході слідчої (розшукової) дії. У цьому плані важливого значення набувають дії оперативно-розшукових співробітників по виявленню свідків.

Ключові слова: злочин, транснаціональна організована злочинна група, слідчий огляд, огляд місця події, тактика проведення огляду.

A. S. Vitvitsky. Organization and tactical techniques of conducting an investigative review during the investigation of transnational crimes

The article is devoted to the study of organizational and tactical methods of investigative review during the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups. Considerable attention was paid to revealing the peculiarities of conducting an inspection of the scene of the incident as a type of investigative inspection, recording the detected traces and limits of the inspection. Circumstances indicating the commission of a crime by a transnational organized criminal group have been revealed.

It was determined that the purpose of the inspection of the scene of the incident is to collect evidentiary information that confirms that the crime was committed by a transnational organized criminal group, to establish information that is important for the pre-trial investigation and to record the traces of the crime.

Peculiarities of the inspection of the scene during the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups are:

1) in most cases, the inspection of the scene of the incident is carried out at the initial stage of the investigation (in urgent cases, the inspection can be carried out before entering information into the Unified Register of Pretrial Investigations in accordance with Article 214 of the Criminal Procedure Code of Ukraine);

2) the criminal situation is characterized by a significant degree of uncertainty, and therefore a skillful assessment of the scene is necessary for the proper orientation of the investigator during the inspection;

3) during the inspection of the scene of the incident, it is necessary to diagnose the organized nature of criminal activity and to put forward versions about the commission of the crime by a group. The commission of a crime by an organized criminal group can be evidenced by the following features: the way the crime was committed, its preparation and planning; committing a crime with the use of weapons, technical means and other pre-prepared tools; caused significant damage or large amounts of stolen goods; traces of a crime;

4) *the inspection of the scene of the incident allows to collect and record information indicating the commission of a crime by a transnational organized criminal group;*

5) *conducting an inspection of the scene during the investigation of crimes committed by organized criminal groups, involves obtaining operational information, its evaluation and use in the course of investigative (search) action. In this regard, the actions of investigative officers to identify witnesses are of great importance.*

Key words: *crime, transnational organized criminal group, investigative review, crime scene review, review tactics.*

Постановка проблеми. Ефективність досудового розслідування багато в чому залежить від вдалого проведення слідчих (розшукових) дій, метою яких є встановлення обставин вчинення злочину. Слідчий огляд як слідча (розшукова) дія проводиться задля вивчення матеріальних об'єктів шляхом їх візуального спостереження та виявлення доказової інформації. У ході розслідування транснаціональних злочинів, метою проведення огляду місця події є збирання доказової інформації, яка підтверджує, що злочин вчинений транснаціональною організованою злочинною групою, встановлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування та фіксація слідів злочину. Таким чином, неабиякого значення набуває розроблення рекомендацій щодо організаційних і тактичних прийомів проведення слідчого огляду під час розслідування транснаціональних злочинів з метою ефективного дослідження місця події та матеріальних об'єктів, а також правильної фіксації ходу і результатів огляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація та тактичні прийоми проведення слідчого огляду у ході розслідування злочинів, вчинених транснаціональними злочинними групами знайшли своє відображення у роботах П. Д. Біленчука, А.П. Геля, В.О. Коновалової, А.В. Кофанова, О.Л. Кобилянського, Є.К. Паніотова, Г.С. Семакова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та ін.

Виклад основного матеріалу. Слідчі (розшукові) дії спрямовані на збирання доказової інформації, яка підтверджує, що злочин вчинений транснаціональною організованою злочинною групою і характеризується основними ознаками організованого злочину, насамперед тим, що розслідуваний злочин становить собою сукупність злочинів, а злочинці – організовану групу, співтовариство для вчинення злочинів. До таких слідчих (розшукових) дій належать, насамперед, слідчий огляд та обшук – спрямовані на формування комплексів речових і вербальних джерел, щоб довести наявність злочинної організації. Тому, слідчий обирає такі організаційно-тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій, щоб виявити і зафіксувати:

- 1) у звичайних матеріальних слідах наслідки ретельної продуманості злочину, попередньої підготовки і приховування його;
- 2) поінформованість виконавців про предмет безпосереднього посягання;
- 3) високий рівень технічної оснащеності злочинців;
- 4) використання фальшивих документів, форми, автотранспорту та іншої атрибутики правоохоронних і контролюючих органів;
- 5) відчуття явної пригніченості, розгубленості потерпілих [9, с. 298].

Відповідно до ст. 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних [6].

Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незмінному стані, оскільки будь-яке звільнення спричиняє втрату речових доказів, зміну слідової картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття злочину [2, с. 218].

Слідчий огляд спрямований на виявлення слідів злочину; встановлення обстановки події, механізму учинення злочинів, напряму розслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину та його учасників; отримання вихідних даних про особу злочинця і очевидців учиненого злочину, з метою організації оперативно-розшукових заходів і наступних слідчих (розшукових) дій. На підставі вивчення слідчої практики розслідування проваджень щодо злочинів, вчинених організованими злочинними групами, можна дійти висновку про те, що слідчі огляди у них проводились у 100 % випадків. Це дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що мають значення для розслідування [7, с. 69].

У криміналістичній теорії проблемам огляду місця події приділялася значна увага. На думку В. Ю. Шепітька, безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлених речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках і особу злочинця. Таке сприйняття має не тільки загальні закономірності психологічного механізму його здійснення, але й специфічні риси, до яких може бути віднесена професійна вибірковість сприйняття, точна і швидка оцінка сприйнятого, здатність до виявлення речових доказів. Специфіка сприйняття відбитків злочину визначає і саму тактику огляду місця події і ті тактичні прийоми (їх системи), які можуть бути використані [10, с. 4]. В. О. Коновалова зазначає, що огляд місця події має певну специфіку, яка виділяє його з-поміж інших слідчих (розшукових) дій. Остання полягає в такому: 1) огляд місця події має на меті

виявлення невизначеного кола доказів, характер яких диктується особливостями злочину, способом його вчинення і приховування; 2) при виявленні тієї або іншої інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її відносності до розслідуваного злочину та доказового значення [1, с. 49-50].

Аналіз окремих слідів на місці події, змін в обстановці під час вчинення злочину дозволяє висунути версію про вчинення злочину групою осіб (або організованою групою). Встановлення групового характеру злочину є діагностичним завданням огляду місця події, що впливає на дії слідчого, визначає наступні оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії. Уже в процесі огляду місця події можуть бути встановлені ознаки, що свідчать про вчинення злочину організованою злочинною групою. До числа таких ознак можуть належати: зухвалість діяння, його продуманість за місцем і часом; складний спосіб вчинення злочину, можливість його безпечного вчинення; наявність матеріальних наслідків, що свідчать про високу технічну оснащеність і озброєність виконавців; не випадкове обрання об'єкта злочинного посягання; наявність злочинного почерку та ін. [5, с. 434].

В. О. Коновалова підкреслює, що в одних випадках інформаційна база, яка отримана під час огляду місця події, може бути достатньо повною, нерідко дозволяє навіть організувати погоню по гарячих слідах, затримати злочинця, в інших випадках вона видається дуже обмеженою, тому організувати оперативно-розшукові заходи і будувати слідчі версії стає достатньо складно. У таких ситуаціях увага слідчого зосереджується на жертві злочину, встановленні її особи, можливих зв'язках, а від них – і мотивів учинення злочину і осіб, зацікавлених у вчиненому, або організованій злочинній групі. Повнота інформаційної бази у кожному з указаних випадків визначає пізнавальну діяльність слідчого, її спрямованість і ефективність здійснення [4, с. 250].

У криміналістичній літературі зазначається, що на підставі виявлених у ході огляду місця події слідів, змін в обстановці вчинення злочину та особливостях способу його вчинення можуть бути висунуті версії щодо вчинення злочину групою осіб, про що можуть свідчити сліди рук, ніг, взуття, значний обсяг викраденого майна та ін. В такому разі слід виключити просту форму співучасті, а саме про участь у злочині кількох виконавців (співвиконання). Більш складною є діагностика групового злочину при складних формах співучасті, при розподілі ролей між учасниками злочинної діяльності, до яких належить вчинення злочинів організованими злочинними групами. Так, у ході огляду місця події про вчинення злочину організованою злочинною групою можуть свідчити особливості:

1) способу вчинення злочину, його підготовки та спланованості;

2) вчинення злочину із використанням зброї, технічних засобів та інших заздалегідь підготовлених знарядь;

3) завданої шкоди або значних обсягів викраденого;

4) слідів, залишених на місці вчинення злочину.

До обставин, які вказують на вчинення злочину злочинною групою, можна віднести такі:

1) характер об'єкту злочинного посягання та різноманітність слідів злочину;

2) підготовленість до злочину (раптовість вчинення, швидке зникнення з місця події, відсутність очевидних слідів злочинної діяльності);

3) численні тілесні ушкодження на трупі, відмінні за характером спричинення;

4) великий об'єм викраденого майна і цінностей;

5) технічна оснащеність та озброєність злочинців тощо [7, с. 74].

Огляд місця події є унікальною слідчою (розшуковою) дією і дає слідчому можливість особисто досліджувати матеріальну обстановку вчиненого злочину. Основним завданням слідчого під час огляду місця події є виявлення і фіксація слідів, залишених членами злочинної групи. Незважаючи на зростаючу технічну оснащеність злочинних угруповань, правильно обрана тактика огляду місця події сприяє одержанню важливих доказів, що свідчать про причетність вказаних осіб до організації злочинної діяльності. Досягнення результатів у цій ситуації залежить від знання способів злочинної діяльності членів злочинних угруповань. Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (приміщення або транспортний засіб, звідки здійснювалось керування злочинною діяльністю групи; місця спостереження за потерпілим) [7, с. 73].

Огляд місця події зазвичай розділяють на три етапи: підготовчий, робочий і завершальний.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття слідчим чи прокурором рішення про проведення огляду. Ухваливши таке рішення слідчий повинен:

1) якщо огляду підлягає житло чи інше володіння особи, за погодженням з прокурором звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді для отримання ухвали про дозвіл на проведення огляду;

2) забезпечити охорону місця події до прибуття слідчо-оперативної групи;

3) прийняти заходи до запобігання або ослаблення шкідливих наслідків кримінального правопорушення;

4) забезпечити до моменту прибуття слідчо-оперативної групи присутність поблизу від місця події осіб, які можуть дати необхідну інформацію про подію (очевидців злочину);

5) заздалегідь визначити, яких спеціалістів слід залучати до участі в огляді; вирішити питання про склад слідчо-оперативної групи;

6) перевірити готовність технічних засобів огляду.

Після здійснення перерахованих заходів слідчий виїжджає на місце події. З моменту його прибуття на місце події починається другий період підготовчого етапу. Безпосередньо огляду передують наступні дії:

- 1) вживання заходів для надання необхідної медичної допомоги потерпілим, якщо вона не була надана до приїзду слідчого;
- 2) видалення з місця події всіх осіб, які ще залишаються там і попередження появи сторонніх осіб в подальшому при огляді;
- 3) шляхом неформальної, непротокольної бесіди, зібрати попередні відомості, які мають значення при огляді і встановити, які зміни, ким і з якою метою були проведені на місці події;
- 4) залучення понятих, остаточне визначення кола решти учасників огляду; роз'яснення їм прав і обов'язків;
- 5) проведення інших дій, що диктуються обставинами, а також вживання заходів, направлених на поліпшення умов огляду.

Робочий етап складається із загального і детального оглядів. Загальний огляд починається з:

- 1) огляду місця події в цілях орієнтування на місці;
- 2) визначення меж простору, що підлягає огляду;
- 3) рішення питання про вихідну точку і спосіб огляду, тобто визначення послідовності огляду;
- 4) вибору позиції для орієнтуючого і оглядового фотографування і його здійснення.

Потім слідчий з'ясовує, які об'єкти знаходяться на місці події, досліджує весь комплекс питань, що відносяться до обстановки місця події, визначає взаєморозташування і взаємозв'язок елементів обстановки, вивчає зовнішній вигляд, стан і, по можливості, максимально детально, фіксує все виявлене за допомогою схем, планів, креслень, фотографування й робить замітки для протоколу огляду. По закінченню загального огляду слідчий переходить до детального огляду, при якому:

- 1) об'єкти детально і ретельно оглядаються (з цією метою можуть зрушуватися з місця, перевертатися і т. ін.);
- 2) приймаються всі доступні слідчому міри до пошуку і виявлення слідів кримінального правопорушення і особи, яка його вчинила;
- 3) відбираються об'єкти або їх частки із слідами, вилучаються сліди з тих об'єктів, які не можна вилучити, а у разі неможливості їх вилучення з них знімаються копії;
- 4) фіксуються негативні обставини;
- 5) перевіряються дані загального огляду;
- 6) проводяться вузлові і детальне фотографування [8, с. 9-10].

До основних організаційно-тактичних заходів огляду місця події під час розслідування організованої злочинної діяльності П.Я. Мінка та К. О. Чаплинський відносять такі: визначення меж огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); послідовність огляду об'єктів; методи дослідження місця події. На думку науковців, основною особливістю огляду місця події є специфіка визначення меж огляду. Через необгрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися сліди і предмети, які безпосередньо пов'язані зі злочинною діяльністю групи. Специфіка розслідування злочинів, учинених злочинними угрупованнями, полягає в тому, що їх члени переміщуються по досить значній території протягом тривалого проміжку часу. Безпосередньо, на місці злочину слідів залишається обмаль, що обумовлюється плануванням, організацією і тривалою підготовкою до вчинення злочинів [7, с. 76-77].

Стосовно злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, може бути запропонована така типова програма дослідження місця події:

- 1) чи має місце події ознаки вчинення групового злочину (характер злочину, його наслідки та ін.);
- 2) який спосіб учинення злочину (загроза життю багатьох людей, перестрілка з вогнепальною зброєю, знищення майна, використання фізичного насильства тощо);
- 3) у якому місці вчинено злочин і які його межі;
- 4) кількість злочинців та їхні функції на місці події (може бути використане складання схеми розташування учасників події на місці злочину);
- 5) чи застосовувалася зброя в процесі злочину і які сліди її дії можуть бути виявлені;
- 6) які технічні засоби використовували злочинці при вчиненні злочину (мобільний телефонний зв'язок, радіозв'язок, спеціальні приціли, прилади нічного спостереження тощо);
- 7) чи використовувалися злочинцями автотранспорт і які сліди він залишив;
- 8) які способи приховування злочину застосовували злочинці (знищення слідів на місці злочину, знищення одягу, взуття, рукавичок, у яких було вчинено злочин, знищення або викидання неподалік зброї, підпали будівель, вибухи та ін.);
- 9) хто став жертвою злочину (чи застосовувалося насильство й у чому воно виявилось, які сліди залишилися на жертві (трупі), що вилучено у потерпілого та ін.);
- 10) чи є людські жертви;
- 11) чи потребують постраждалі медичної допомоги;
- 12) скільки часу злочинці перебували на місці події;
- 13) які шляхи проникнення злочинців на місце і шляхи їхнього відходу;
- 14) яку мету переслідували злочинці і чи досягли вони її;

15) хто і звідки міг спостерігати подію, що відбулася. Аналогічні переліки містяться в різних криміналістичних джерелах. Водночас, огляд місця події є складною слідчою (розшуковою) дією, під час проведення якої необхідно вирішити питання щодо:

- 1) способів прибуття злочинців на місце злочину і зникнення з нього;
- 2) предметів і зброї, що застосовувалися під час учинення злочинів;
- 3) проміжку часу знаходження злочинців на місці події, їх кримінального досвіду;
- 4) кола об'єктів, які необхідно оглянути і вилучити [7, с. 76].

В. О. Коновалова зазначає, що у процесі огляду місця події слідчим можуть бути з'ясовані питання, які мають значення для визначення шляхів розслідування, а саме: 1) характер події, що мала місце; 2) чи на місці огляду відбувся злочин; 3) шляхи проникнення злочинців на місце і шляхи їх відходу (особливо це важливо для розшуку злочинців і слідів); 4) скільки було злочинців на місці злочину і чи знайома їм обстановка; 5) час вчинення злочину; 6) який час злочинці перебували на місці; 7) як пересувались злочинці на місці події, яких предметів вони торкалися; 8) якими знаряддями або засобами діяли злочинці; 9) яку мету переслідували злочинці, чи досягли вони її; 10) які сліди залишені злочинцями на місці події, які сліди залишилися на них та їхньому одязі; 11) хто і звідки міг бачити те, що відбувалося на місці події [3, с. 92].

У криміналістичній літературі робилися спроби вивчення особливостей огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями [11, с. 27-32]. Таке вивчення обмежувалося, в основному, діагностикою групового характеру злочинів і висуванням версій залежно від вихідної інформації.

Висновки. На нашу думку, особливості огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними групами, можуть бути зведені до такого:

1) проведення огляду місця події у більшості випадків здійснюється на початковому етапі розслідування. Це невідкладна слідча (розшукова) дія й у випадках, що не терплять зволікання, може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР (ст. 214 КПК України);

2) кримінальна ситуація характеризується значним ступенем невизначеності, а тому необхідна вмільна оцінка ситуації для правильної орієнтації слідчого в ході огляду;

3) у ході огляду місця події необхідна діагностика організованого характеру злочинної діяльності і висування версій про вчинення злочину групою. Про вчинення злочину організованою злочинною групою можуть свідчити особливості:

- способу вчинення злочину, його підготовки та спланованості;
- вчинення злочину із використанням зброї, технічних засобів та інших заздалегідь підготовлених знарядь;
- завданої значної шкоди або великих обсягів викраденого;
- слідів злочину;

4) огляд місця події дозволяє зібрати і зафіксувати інформацію, що свідчить про вчинення злочину організованою злочинною групою;

5) проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами, передбачає одержання оперативної інформації, її оцінку і використання в ході слідчої (розшукової) дії. У цьому плані важливого значення набувають дії оперативно-розшукових співробітників по виявленню свідків.

Список використаних джерел:

1. Коновалова В.Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Вища школа, 1978.
2. Коновалова В.О. Слідчий огляд : підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2001.
3. Коновалова В.О. Слідчий огляд. Пізнавальна сутність огляду місця події // Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003.
4. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования : монография. Харьков : Факт, 2001.
5. Криміналістика : підручник / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/465117>.
7. Мінка П.Я., Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.
8. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій : наук.-метод. рек. / В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярюва, Т.П. Матюшкова. Харків : ХНУВС, 2018. 101 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3308>
9. Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 528 с.
10. Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події : конспект лекції. Харків : УкрЮА, 1994.
11. Шепітько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. Харьков, 2000. 88 с.